

Jeszzenszky Géza

A soknemzetiségű államok végzete, a nemzeti türelmetlenség

Gimnáziumi latin-tankönyvem első monda volt: „Historia est magistra vitae,” a történelem az élet tanítómestere. Sokszor nem hallgatunk tanárainkra, még gyakrabban hagyjuk figyelmen kívül a történelem tanulságait. Márpedig Közép- és Délkelet-Európa történelme valóságos példatára rossz lépéseknek, rossz döntéseknek. Menjünk ebben a történelemben visszafelé, a jelenből, ill. közelmúltból kiindulva!

A négy Jugoszlávia kudarca egy közös eredetre megy vissza: 1918-19-ben a szerbek túl sokat markoltak, túl sok nem-délszlávot (albánt, magyart, román) kebeleztek be, de a nem-szerbeket sem ismerték el igazán egyenlőnek, jugoszlávvá akarták tenni. A neves cseh történész, Palacky egyik kortársa, Havlicek jól rátapintott az orosz pánszlávizmus igazi céjára: „az oroszok szeretnek szlávnak mondani mindenkit, aki nem-orosz, hogy azután oroszjá legyen mindenki, aki szláv.” Ez volt a szerbek tudatos vagy tudat alatti szándéka a jugoszlávizmussal. Így az 1921-es vidovdani alkotmánnyal a legtöbb horvátot teljesen szembefordították az új állammal. Mert a horvátok egy részét ugyan megérintette a délszláv eszme, de amikor rájöttek, hogy ez saját nyelvük, intézményeik, hagyományaik, előbb-utóbb akár latin betűs írásuk feladását is jelentí, akkor szembefordultak vele. Ugyanez történt a szlovákokkal: nem akartak „csehszlovákok” lenni - mert ez a hivatalos ideológia 1919-től gyakorlatilag

„elcsehesedést” jelentett. (A szlovákok számára ez sokkal nagyobb veszély volt, mint a magyar fennhatóság, mert egy szlováknak jóval könnyebb volt csehvé válni, mint magyarrá.)

1938/39-ben, a náci Németország térnyerése fölérte *Jugoszláviában a józanabb hangokat, de már késő volt, túl nagy volt a bizalmatlanság a szerbek és a horvátok között, s az ellentéteket, a jogos horvát sérelmeket jól kihasználta a német politika. A háború, a mindkét oldalon elkövetett tömeges atrocitások és háborús bűnök után Tito nagy valószínűséggel őszintén szakított a nagy-szerb gondolattal, de szerb hívei nem. Tito, talán az utolsó igazi internacionalista, minden nemzeti különbséget el akart törölni a kommunista Jugoszláviában, de ez mégis a szerbeknek kedvezett és sértette a horvátok öntudatát. Halála után pedig Milošević (Sztálint utánózva) összekapcsolta a diktatórikus kommunizmust a szerb nacionalizmussal, ez szembefordította a többi nemzetiséggel, és ez indította előbb Szlovénia, majd Horvátország megtámadására.*

Milyen tanulságot kínál tehát Jugoszlávia története? A többségi szerb nacionalizmus és a kölcsönös türelmetlenség vezetett kétszer az állam fölbomlásához és a délszláv népek egymás elleni háborújához, s ennek részeként az „etnikai tisztogatás” (valójában az etnikai alapú tömeggyilkosságok és a tömeges elűzés) politikájához. Ennek következménye volt egy új népvándorlás és a Vajdaság újabb kolonizációja.

Csehszlovákia és jórészt a Szovjetunió felbomlása is hasonló okokra megy vissza, az utóbbi esetében az erős belső elnyomás fokozta a nemzeti ellentéteket, de

végül Jelcin - bölcsen - nem vette át a szerb jelszót, nem hirdette azt, hogy minden orosznak egy államban kell maradnia. Ha ezt az elvet követte volna, akkor akár nukleáris fegyverekkel vívott háborúk törhettek volna ki a felbomló szovjet állam területén.

A történelmi Magyarország végzete

Lépünk most vissza a történelemben, tekintsük át vázlatosan, miért bomlott föl a történelmi Magyar Királyság! A Kárpátok karéjától körbevett és védett ország valódi földrajzi és gazdasági egység volt. A magyar nacionalizmus - szemben a szomszédokéval - mindig befogadó, nem kirekesztő jellegű volt, szívesen fogadta, előjogokkal ruházta föl a betelepülő kunokat, németeket, szerbeket. Az 1868-as nemzetiségi törvény a maga nemében első a volt a világon, messzemenő nyelvhasználati jogokat biztosított a nem-magyar nemzetiségűeknek. Teleki László, Kossuth franciaországi követé azonban már 1849-ben azt írta haza, hogy Szent István országának vége, meg kell egyezni a nem-magyarokkal. Azok értelmiségi vezetői 1848 tavaszán területi autonómiát igényeltek, de még elfogadták a történelmi királyság kereteit, a nacionalizmustól még meg nem fertőzött nép többsége pedig a közös ügy, a függetlenség és a szabadság mellé állt. Több tízezer szlovák és román állt be önként a magyar honvédség soraiba, de ott volt a kivégzett tizenhármak között a szerb Damjanich és a horvát Knézich is.

Az 1868-as törvény egyetlen - de nagy - hibája volt, hogy az országgyűlés többsége ragaszkodott az egységes magyar politikai nemzet fikciójához - szemben

Eötvössel és a kisebbségek képviselőivel (Miletić, Babes stb.) és elzárkózott a területi autonómiától. A hivatkozási alap ismerősen hangzik: nem „áldozhatják föl,” tehetik kisebbséggé az igényelt autonóm területen az ott élő magyarokat. Ha akkor létrejött volna a Szlovák Okolie, a Szerb Vajdaság, Erdélyben a megyék határait nemzetiségi alapon módosították volna, és így román jellegű megyék is kialakultak volna, akkor sokkal gyöngébb lett volna a centrifugális erő, erősebb lett volna az integritást támogató irányzat a nem-magyaroknál. De ha 1919-ben mégis a fölosztás került volna napirendre, akkor sokkalta kedvezőbb határok jöttek volna létre, mert vitathatatlan lett volna, hogy meddig terjed a magyar lakosság. Akkor a mai Vajdaság északi része Magyarországnál maradt volna, csakúgy, mint a mai Szlovákia déli és Románia nyugati, magyarlakta sávja. Sőt talán a Székelyföldig terjedő korridor is megmaradhatott volna, vagy egy önálló, autonóm nemzeti kantonokból álló Erdély jött volna létre - az annyit emlegetett keleti Svájc!

1918 őszén-telén a magyar kormány törvények révén létrehozta a területi, illetve személyi elvű autonómiákat: Szlovenszkót, Ruszka-Krajnát, és a német autonóm népközösséget - de ez túl későn történt, a szomszéd népek mohósága és a párizsi döntnökök súlyos tévedése megpecsételte a történelmi Magyarország, a gyönyörű, ezer esztendős Hungária sorsát. A következmények azonban nemcsak a magyarokat sújtották, Hitler és Sztálin rendszere a párizs-környéki békéből nőtt ki, s e két diktátor politikája a győztessé nyilvánított szomszédos országoknak is mérhetetlen szenvedé-

seket okozott. Sajnos mi, magyarok 1938-41-ben is csak keveset tanultunk saját tragédiánkból. A visszakerült területeken sok méltánytalanság érte az ott maradt és annyit szenvedett magyarokat a revansvágytól fűtött anyaországi hivatalnokok részéről, nem csináltuk meg a ruszin autonómiát sem, bármennyire is szorgalmazta Teleki Pál miniszterelnök. Az erdélyi magyar gesztusok (a román nyelv kötelező tanítása a magyar iskolákban) nem ellensúlyozták a román kisebbséggel szemben táplált lenézést és bizalmatlanságot.

Mai nemzetközi példák

Ellenpontnak számos pozitív példa is kínálkozik. Spanyolországban a diktatúra bukása után az ország föderalizálása kihúzta a katalán kérdés méregfogát, s a baszkok többsége is elégedett az autonómiával. Az Egyesült Királyságban pár éve törvényerőre emelkedett „devolúció” Skócia és Wales belső önállóságát teremtette meg, illetve állította helyre. Belgiumban a szövetségi állam a vallonok és flamandok egyenjogúsága mellett a pár tízezres német közösségnek is messzemenő jogokat biztosít. Dél-Tirolban mintaszerűen oldották meg a német nyelvű közösség autonómiáját. De egész Nyugat-Európa elfogadja a régi, történelmi kisebbségek, sőt az új nyelvi-etnikai-vallási közösségek megmaradását, erősödő autonómiáját. Ennek fényében is nehezen érthető, hogy akkor miért nem támogatják Nyugat-Európában saját példájuk követését Közép-és Kelet-Európában

De tekintsünk túl Európán, s látni fogjuk, hogy a világ legtöbb állama soknemzetiségű, és egybetartása, az ott élők békés együttélése csak messzemenő kisebbségi jogokkal, autonómiákkal biztosítható. A világ a közelmúltig nem tudta, hogy Afganisztán és Irak milyen sok etnikai csoportból tevődik össze. Most ezekben az országokban is valamiféle föderatív megoldást keresnek. Az ázsiai diktatórikus rendszerek általában kisebbségellenesek voltak, kiváltva azok lázadását. (Eléggé ismert példa erre Kínában az ujjurok és tibetiek, Sri Lankában (Ceylon) a tamilok most is folyó felkelése, illetve üldözésük, de Indonézia és Vietnam kisebbségei is állandó feszültségforrást jelentenek.) India viszont biztató pozitív példa, mert a történelmi tartományokat megőrizte, ott tiszteletben tartja a különböző etnikumok kultúráját - s általában ebben a hatalmas országban erős a türelem hagyománya. (Az indiai mohamedánok körében viszont ennek kevesebb jele van.)

Gyakran idézem Arnold Toynbee, a múlt század nagy történetfilozófusa 1915-ben írott mondatát: „a primitív népek kiirtják kisebbségeiket, míg a civilizált emberek gyűjtik a kisebbségek elégedettségének dokumentumait.” Az elmúlt század népiirtásainak is az a tanulsága, hogy az egymás mellett, sokszor keverten élő etnikai csoportok békéjét és jövőjét csak a türelem és a csoportjogok elismerése biztosíthatja. Ennek konkrét formája az autonómia - míg az ezt megtagadó politika állandó konfliktushoz vezet. Márpedig az etnikai alapú vitákban nincs igazi győztes, a többség is rosszul jár. Ennek a magyarok után a szerbek a megmondhatóí.